

ETNINĖS KULTŪROS BŪKLĖ LIETUVOJE

IRENA SELJUKAITĖ, IRENA KEZIEINĖ

LR kultūros ministerija, el. p. irena.seljukaitė@lkm.lt, i.kezienie@lkm.lt

Rengdami Etninės kultūros plėtros 2015–2018 metų veiksmų planą, turėjome progą apibendrinti daug duomenų, pateiktų savivaldybių, Lietuvos liaudies kultūros centro ir kitų kultūros įstaigų. Taigi, kuo gyvena etninė kultūra Lietuvoje, įpusėjusioje XXI a. antrąjį dešimtmetį.

Teisinė bazė beveik nepakito – įgyvendiname Etninės kultūros valstybinės globos pagrindų, Tautinio paveldo projektų, Dainų švenčių įstatymų, UNESCO Nematerialaus kultūros paveldo apsaugos konvencijos nuostatas, 2015 m. patvirtinti Nematerialaus kultūros paveldo vertybių sąvado nuostatai, kurie pagaliau leis pradėti diegti Nematerialaus kultūros paveldo vertybių sąvadą. Jo tikslas – informacinių technologijų priemonėmis valdyti duomenis apie Lietuvos nematerialaus kultūros paveldo vertybes. Pagrindiniai Sąvado uždaviniai – teikti duomenų pateikimo paslaugą, automatizuoti duomenų tvarkymo ir apskaitos procesą, automatizuoti vertybių aprobavimo ir sklaidos procesą. Sąvado duomenų valdytojas yra Lietuvos Respublikos kultūros ministerija. Sąvado tvarkytojas – Lietuvos liaudies kultūros centras.

Įgyvendinant Nematerialaus kultūros paveldo apsaugos konvencijos nuostatas, savivaldybėse pradėta vykdyti vertybių apskaita (suregistruota apie 1000 tradicines kultūros vertybių), tačiau daugiau kaip pusėje savivaldybių (33-ose) nematerialaus kultūros paveldo vertybės neregistruojamos. Apskritai, Sąvado kūrimo darbai vyksta nepakankamu tempu, kadangi užtruko teisės akty derinimo procesas.

Į UNESCO reprezentatyvųjį žmonių nematerialaus kultūros paveldo sąrašą įtrauktų reiškinį – Lietuvos kryždirbystės tradicijos, Dainų ir šokių švenčių tradicijos (kartu su Latvija ir Estija) ir Sutarinių (polifoninio dainavimo tradicijos) tyrinėjimo, saugojimo ir sklaidos darbams valstybė teikia prioritetą. Į Reprezentatyvųjį sąrašą įtrauktų vertybių apsaugai sustiprinti numatytos priemonės suformavo šių reiškinų išsaugojimo ir sklaidos sistemingą procesą – tradicijos perdavimo seminarus, stovyklas, plenerus, dalykines konferencijas, mokslinius tyrinėjimus. Tačiau pastaraisiais metais finansinė parama šių veiklų projektams, nustatant prioritetą, Lietuvos kultūros tarybos administruojamo Kultūros rėmimo fondo konkursuose, nėra pakankama ir ne-užtikrina tolygaus proceso visuose regionuose. Tik Dainų švenčių tradicijos tęstinumo programa turi Kultūros ministerijos biudžeto planuojamų lėšų.

2010–2014 m. buvo vykdoma Etninės kultūros plėtros valstybinė programa, patvirtinta kultūros ministro 2010 m. birželio 28 d. įsakymu Nr. IV-363. Įgyvendinant šią programą pasiekta teigiamų rezultatų etninės kultūros

tyrinėjimo, saugojimo, ugdymo ir plėtros srityse. Programos vykdymo laikotarpio 27 savivaldybės pasivertino etninės kultūros plėtros programmas, etninės kultūros veiklą kultūros įstaigose koordinuoja etninės kultūros specialistai, švietimo įstaigose – savivaldybių administracijų švietimo padalinių arba savivaldybių švietimo centrų specialistai, tačiau 11-oje savivaldybių nėra etninės kultūros specialistų (Neringos, Visagino, Akmenės r., Alytaus r., Biržų r., Elektrėnų, Ignalinos r., Molėtų r., Plungės r., Raseinių r., Skundo r.). Etninės kultūros veiklą koordinuoja ir Etninės kultūros globos tarybos prie Lietuvos Respublikos Seimo padaliniai regionuose, į kuriuos savo atstovus yra delegavusios 53 savivaldybės. Ugdymo įstaigose etninės kultūros dalyką kuruoja mokyklų vadovai, etninės kultūros ir etninę kultūrą į dėstomą dalyką integruojantys įvairių dalykų mokytojai bei neformaliojo ugdymo pedagogai. Visa ši veikla davė gerų rezultatų – regionuose ir savivaldybėse sustiprėjo dėmesys etninei kultūrai, daugybėje savivaldybių biudžetuose planuojamos tikslinės lėšos jos plėtrai. Kultūros įstaigos organizuoja edukacinius užsėdimus, stiprėja esami ir užsimezga nauji ryšiai tarp kultūros įstaigų, kultūros ir ugdymo įstaigų, nevyriausybinių organizacijų, kaimo bendruomenių. 2013 m. kultūros įstaigos parengė dvi gubai daugiau edukacinių programų vaikams ir jaunimui negu 2009 m. – 2 377 (buvo 1 018), kuriose dalyvavo per 109 tūkst. dalyvių. Populiari Lietuvos nacionalinio muziejaus programa „Pažinimas“, Šiaulių „Aušros“ muziejaus, Lietuvos liaudies buities muziejaus, Alytaus kraštotyros muziejaus ir kt. parengtos programos. Tačiau kultūros įstaigų parengtos edukacinės programos, skirtos etninės kultūros sklaidai, nėra išsamiai analizuojamos, trūksta rekomendacijų joms tobulinti.

Švietimo ir mokslo ministerija su Ugdymo plėtotės centru inicijavo ir kartu su Kultūros ministerija organizuoja kultūros edukacijos savaitę „Menų dūzgės“, į kurią įtraukiami edukacinėse erdvėse vykdomi etninės kultūros tematika parengti edukaciniai užsėdimai. 2014 m. vykdytos 158 edukacinės programos, kuriose dalyvavo per 600 įvairių dalykų pedagogų, kultūros darbuotojų, etninės kultūros ugdytojų bei edukatorių, kurie susipažino su mokymosi netradicinėse erdvėse galimybėmis.

Etninės kultūros ugdymo turinys mokyklose formuojamas ir įgyvendinamas vadovaujantis pagrindinio ir vidurinio ugdymo etninės kultūros bendrosiomis programomis, ikimokyklinio ir pradinio ugdymo įstaigose etnokultūrinis ugdymas organizuojamas vadovaujantis 2012 m. parengtomis metodinėmis rekomendacijomis.

2013 m. Lietuvoje buvo 1242 bendrojo lavinimo mokyklos. Etninė kultūra kaip dalykas dėstoma 31-oje bendrojo lavinimo mokykloje. Išanalizavus kvalifikacijos tobulinimo situaciją, pažymėtina, jog 2014 m. etnokultūrinis ugdymas vyko 276-iose mokyklose (prisiėjo 63 mokyklos, lyginant su 2010 m.), kuriose etninę kultūrą dėstė įvairių dalykų 451 pedagogas (padaugėjo 140 pedagogų lyginant su 2010 m.).

2012–2014 m. buvo parengta metodinė medžiaga etninės kultūros ugdymo procesui mokytojams, pedagogams, mokyklų vadovams ir savivaldybių specialistams. Organizuojami kvalifikacijos tobulinimo seminarai, kūrybinės laboratorijos, vaizdo konferencijos, transliacijos internetu. Kvalifikaciją tobulina ne tik lietuvių, bet ir tautinių bendrijų dėstomąja kalba mokyklų mokytojai bei pedagogai. Taip pat į veiklą įtraukiamos ir Lietuvos etninės žemės esančios lietuviškos mokyklos bei bendruomenės.

Mokyklose šiuo metu veikia 276 kraštotyros būreliai, tai vos ne dvigubai mažiau negu 2009 m., kai tokių būrelių buvo 438. Kitų etninės pakraipos būrelių skaičius šiuo metu – 578. 2013 m. duomenimis, į etninės kultūros veiklą (būrelius, meno kolektyvus) buvo įtraukta daugiau kaip 49 tūkst. vaikų. Pabrėžtina, kad šio pobūdžio veikla yra sisteminga ir neretai vienintelė galimybė išsamiai moksliviams susipažinti su etnine kultūra. Neformalajame mokinių švietime aktyviai dalyvauja ir kultūros įstaigos: kasmet suorganizuojama apie 120 etninės pakraipos vasaros stovyklų, kuriose aktyviai atostogauja 5–6 tūkst. įvairaus amžiaus vaikų. Nemažai kultūros įstaigų (Lietuvos liaudies kultūros centras, Vilniaus, Kauno, Klaipėdos etninės kultūros centrai, Telšių, Varėnos, Kupiškio, Panevėžio miesto ir rajono, kitų savivaldybių specialistai) padeda gilinti mokytojų etninės kultūros žinias.

2013 m. buvo atnaujinta Kultūros ministerijos Etninės kultūros plėtros dalinio finansavimo iš valstybės biudžeto lėšų programa (įsteigus Lietuvos kultūros tarybą, finansuojama per jos administruojamą programą), iš kurios 2013–2014 m. paremti 209 projektai, kuriems įgyvendinti skirta daugiau kaip 2,3 mln. Lt.

Sėkmingai vystoma skatinimo sistema (Valstybinė J. Banašauskaitės premija, 3 Kultūros ministerijos premijos už tradicinės kultūros puoselėjimą ir skleidimą, valstybės stipendijos). 2013–2015 m. etninės kultūros srityje skirtos 28 individualios ir 8 edukacinės stipendijos, tačiau ekspertai pažymi silpnėjantį individualių stipendijų paraiškų turinį, pasigendama tradicinių amatų vystymo, meistriskumo tobulinimo projektų.

2010–2014 m. didėjo valstybės ir savivaldybių lėšos, skirtos etninės kultūros infrastruktūrai išlaikyti, veiklos projektams finansuoti, stiprėjo kai kurių etninės kultūros srityje dirbančių įstaigų materialinė bazė. Lietuvos nacionaliniame muziejuje baigtos įrengti rinkinių saugyklos, sudarytos darbo sąlygos tyrinėtojams, veikia kryždirbiybės ir valstiečių buities ekspozicijos, vyksta liaudies meno parodos. Įgyvendinus investicinių projektą „Saugykla – ekspozicija

valstiečių verslams ir amatams“ ir po renovacijos 2780 m² pastate įrengus Liaudies meno ekspoziciją, būtų suformuotas etninės kultūros sklaidos kompleksas, labai reikalingas tradicinių amatų, tautinio paveldo vystymui. Jau dabar šiame muziejuje konsultuojami tautinio paveldo kūrėjai, muziejų specialistai konsultuoja savivaldybių muziejus etnografinės ekspozicijų steigimo klausimais. Šaulių „Aušros“ muziejaus Edukacijos centre įrengta nauja edukacinė erdvė „Amatų mokykla“, 2010–2011 m., vykdamas Europos Sąjungos ir Lietuvos Respublikos finansuojamą projektą „Kretingos draro sodybos paminklinių pastatų renovacija ir pritaikymas turizmui“, pastatas rekonstruotas ir pritaikytas Kretingos muziejaus etnografinės rinkinių ekspozicijai ir t. t. Reikia pažymėti, kad valstybės ir savivaldybių muziejai parengė gerų etninės kultūros edukacinių programų, vertėtų atlikti detalesnę jų analizę, patirtį aparti specialioje konferencijoje.

Etninės kultūros specialistai, stekdami išaugoti tradicinę kultūrą, daug dėmesio skiria gyvnuojančioms tradicijoms, jų perdavimui, natūraliai tradicijų tagai bendruomenėse užtikrinti. Iš beveik 2000 juridinių asmenų registre registruotų bendruomenių apie 440 savo veiklą vysto tradicinės kultūros pagrindu. Daugiausia tokių bendruomenių Panevėžio, Šaulių, Kauno apskrityse, tačiau net 12 savivaldybių tokių bendruomenių nenurodo. Būtina stiprinti darbą su bendruomenėmis, skatinant tradicinės kultūros sklaidą, gyvybių tradicinės kultūros židinių puoselėjimą. Į tai bus kreipiamas dėmesys ir 2016 m., kuriuos Lietuvos Respublikos Seimas paskelbė Bendruomenių metais.

I. Seliukaitė sveikina Žemaitijos regioninės etninės kultūros globos tarybos atninktus nusipelnistus etninės kultūros puoselėtojus. 2015 m. spalio 12 d., Telšiai. Nuotr. S. Galiuotienės

2010–2014 m. išleista nemažai etninės kultūros leidinių. Lietuvos liaudies kultūros centras leidžia įvairioms etninės kultūros sritims skirtą žurnalą „Liaudies kultūra“, 2014 m. parengė tradicinei mitybai skirtus leidinius („Nuo grūdo iki kepalo“, „Lietuvos tautinis paveldas. Tradicinis maistas“). Metodinių, tiesiogiai kolektyvų vadovams, mokytojų, atlikėjams adresuotų leidinių sąrašą papildė tradicinės instrumentinės muzikos leidiniai „Muzika cimbolams“ ir „Muzika dūdamaišui“, išleistas išsamus visų regionų šokius pristatantis rinkinys „Šoks broliukai šokių“, Tautodailės sričiai skirtas Tautodailininkų sąjungos tęstinis leidinys „Tautodailės metrašis“, pažymėtini regioniniai leidiniai: „Dainava“, „Suvalkija“, „Žiemgala“, „Žemaičių žemė“, „Es-kizai“, „Radvilšiškas“, „Prie Nemunėlio“ ir kiti. Lietuvos nacionalinis muziejus leidžia metrašį „Etnografija“, 2014 m. pradėta leisti tęstinį leidinį „Tradcijos ir dabartis“, skirtą geriansių liaudies menininkų darbų pristatymui, leidinių seriją „Teminiai rinkinių katalogai“, leidinių seriją „Lietuvių etninės kultūros fotoarchyvai“, parengtas Lietuvos etnografijos terminų žodynas. Lietuvos dalies muziejus išleido katalogus: „Marcelijaus Martinaičio margučiai“, „Lietuvių tautinis kostiumas: pirštinės ir kojines“, „Lida Meškaitytė. Miniatiūra“ ir kt. Šį sąrašą svariai papildė savivaldybių muziejų leidiniai.

2010–2014 m. Lietuvoje išleistas 62 folkloro garso publikacijos (CD) ir 20 filmų (DVD). Lietuvos liaudies kultūros centro leidžiamoje serijoje „Gyvoji tradicija“ pasirodė šviečiamojo pobūdžio filmai lietuvių ir anglų kalbomis apie vestuvių, vaikų auginimo bei gydyimo tradicijas („Lietuvių tradicines vestuves“, „Učia lyja“ ir „Lietuvių tikėjimai ir žinios apie sveikatą“), bendradarbiaujant su savivaldybėmis išleista serijų „Dainos iš visos Lietuvos“ ir „Lietuvių tradicinė instrumentinė muzika“ kompaktinių plokščių, kitų garso leidinių.

Vienas iš etninės kultūros tradicijų išlaikymo, perėmimo ir sklaidos būdų – folkloro ansamblių veikla. Jų, savivaldybių duomenimis, 2013 m. Lietuvoje buvo 639–400 suaugusiųjų ansamblių (dalyvių – 6591), 239 vaikų folkloro ansamblių (dalyvių – 4583). Daugiau nei pusė (331 kultūros sistemos folkloro ansamblis) turi kolektyvo meninį lygį rodančias kategorijas. Del įvairių priežasčių (mažėja gyvenamųjų skaičius, trūksta folkloro kolektyvų vadovų ir kt.) suaugusiųjų ir vaikų folkloro ansamblių ir jų dalyvių skaičius sumažėjo, lyginant su 2009 m. turime 115 ansamblių mažiau, bet pagerėjo folkloro kolektyvų meninis lygis, net 73 kolektyvams suteikta aukštesnė meninio lygio kategorija. 70 folkloro kolektyvų turi aukščiausio lygio kategorijas. Be to, išaugo kolektyvų, dalyvavusių Lietuvos liaudies kultūros centro surengtos 2014 m. dainų šventės folkloro dienos „Laimužės lemta“ renginiuose, skaičius: apžūrose pasirodė 446 kolektyvai (iš jų – 103 vaikų), 8500 dalyvių. Šventėje dalyvavo 322 kolektyvai, 6309 dalyviai (42 kolektyvais, 632 dalyviais daugiau nei 2009 m. dainų šventėje). Dainų šventės apžūros – konsultacijos bei kiti meninės kokybės, kvalifikuoto tradicijos suvokimo siekti skatinantys renginiai turėjo lemiamos įtakos kolektyvų tobulėjimui. Vertingi

vietos tradicijas pristatantys kaimų folkloro ansambliai nyksta, nes natūraliai pasitraukia vyresnės kartos žmonės. Kad vyktų etninės kultūros tradicijų perimamumas, reikėtų skatinti burtis į ansamblius kelių kartų atstovus. Tam tikslui pasiekti trūksta profesionalių etninės kultūros specialistų, folkloro kolektyvų vadovų.

Folkloro, etninės kultūros renginių spektras Lietuvoje išlieka itin platus, jų yra daug. Visai etninės kultūros plėtrai, tradicijų pažinimui bei individualių gebėjimų ugdymui itin svarbus yra respublikiniai, kelias turais vykstantys renginiai: vaikų ir moksleivių – liaudies kurybės atlikėjų – konkursas „Tramtatulis“, moksleivių folklorinių šokių varžytuvės „Patrepsynė“. Gimė ir naujos iniciatyvos – nuo 2013 m. Druskininkuose rengiamas respublikinis pasakotojų konkursas „Žodzis žodži gena“. Būtiną tęsti šiuos renginius bei aktyvinti švietimo, kultūros įstaigas, bendruomenes, stiekiant užtikrinti gyvybių tradicijų kultūros reiškinių tęstinumą. Prioritetiniu uždaviniu lieka į kolektyvus įtraukti kuo daugiau jaunimo.

2010–2014 m. Lietuvoje kasmet vyko po 13–15 tarptautinių folkloro festivalių, tarp kurių „Baltica“ (2011, 2014), „Griežynė“ (2010, 2012, 2014), „Skamba skamba kankliai“ (Kasmet), „Parbėg laivelis“ (2010, 2012, 2014), „Aтарia lamzdžiai“ (Kasmet), „Pokrovskije kolokola“ (Kasmet), „Saulės žiedas“ (Kas dveji metai) ir kiti. Šie renginiai vis dažniau įvairių pasaulio tautų nematerialaus kultūros paveldo tradicijas Lietuvos visuomenei pristato visapusiškai – greta folkloro rūšių parodydami papročius, liaudies meno, amatų, kulinarijos savitumus. Šiame kontekste folkloro tradicijų viešinimas sudaro galimybės ir motyvuoja geriau jas pažinti, ugdyti patriotiškumą, stiprinti tapatybės suvokimą, plėtoti kultūrinį bendradarbiavimą. Į Lietuvoje rengiamų tęstinių tarptautinių meno renginių sąrašą 2016–2018 m. įtraukti 2 folkloro festivaliai – „Baltica“ (2017) ir „Skamba skamba kankliai“ (2016–2018).

Išskirtinis dėmesys tenka projektams ir renginiams, kurie skirti vaikams ir jaunimui. Etninės kultūros renginių vaikams 2013 m. buvo suorganizuota dvigubai daugiau negu 2009 m. – 1960, 2009 m. buvo 987. Kitų renginių suorganizuota beveik 4,5 tūkst. 2013 m. įvyko 23 festivaliais daugiau negu 2009 m. – 87 (buvo 64).

2013 m. buvo paskelbti Tarnių metai, todėl ypatingas dėmesys buvo skirtas juos ženklintiems renginiams: įvyko 2208 renginiai, skirti Tarnių metams, kurie per visą Lietuvą skleidėsi įvairiausiomis formomis bei veiklomis – tai ir edukaciniai užsiėmimai (etnokultūrinės mokyklos, akademinės, jaunimo stovyklos, seminarai ir t. t.), ekspedicijos tarnėms fiskuoti; leidybinių veikle; pastatyti ir rodyti spektakliai, kuriuose kalbėta tarniška, vyko įvairūs konkursai, festivaliai, tarnių šventės. Iš Kultūros rėmimo fondo ir Etninės plėtos programos buvo paremti 77 projektai, skirta – 639 tūkst. Lt. Vien Tarnių metų renginiuose, finansuotuose iš Kultūros ministerijos Etninės kultūros plėtos programos, dalyvavo apie 20 tūkst. dalyvių.

Seminaro „UNESCO nematerialaus kultūros paveldo apsaugos konvencijos (2003 m.) įgyvendinimas viešiniu ir tarpautiniu lygmeniu“, kuri rengė Lietuvos nacionalinė UNESCO komisija, bendradarbiaudama su Kultūros ministerija bei Lietuvos liaudies kultūros centru, dalyviai su UNESCO ekspertu Rietks Smeets (centre), 2015 m. lapkričio 12 d. Nuotr. V. Jocio

Neatskiriama etninės kultūros vyksmo dalį sudaro Lietuvos etninėse žemėse gyvenančių lietuvių veikla. Labai svarbu sudaryti sąlygas lietuvių bendruomenių užsienio šalyse tautinei tapatybei išsaugoti. Kol nėra kitokių galimybių, bendrus projektus turėtų rengti Lietuvos etninės srities visuomeninės organizacijos, valstybės bei savivaldybių įstaigos.

Nepagerėjo etninės kultūros specialistų rengimo situacija. Trūksta etninės kultūros mokytojų, muziejų specialistų (ypač liaudies buities ekspozicijas turintiems muziejams), folkloro ansamblių vadovų. Būtina atlikti etninės kultūros specialistų rengimo, kvalifikacijos tobulinimo buklės analizę ir parengti rekomendacijas.

Pasibaigus Etninės kultūros plėtros valstybinei 2010–2014 m. programai, siekiant jos tikslų įgyvendinimo tęstinumo, LR Kultūros ministro 2015 m. liepos 22 d. įsakymu Nr. IV-500 patvirtintas Etninės kultūros plėtros 2015–2018 m. veiksmų planas. Dokumente nustatyti prioritetiniai 2015–2018 m. laikotarpio tikslai – siekti nematerialaus kultūros paveldo išsaugojimo bei etninės kultūros

tradicijų tęstinumo, siekti Lietuvos etnografinių regionų istorinio ir kultūrinio savitumo išsaugojimo, didinti jų svarbą. Šiems tikslams pasiekti numatomi uždaviniai – užtikrinti nematerialaus kultūros paveldo vertybių nustatymą, apsaugą ir sklaidą; ugdyti vaikų ir jaunimo etninio kultūrinio ir lokalinio tapatumo suvokimą; stiprinti etninės kultūros vertybių svarbos suvokimą bendruomenėje ir šeimoje; gerinti sąlygas etninės kultūros sklaidai, gyvosios tradicijos išsaugojimui bei tolygiai plėtrai etnografiniuose regionuose; skatinti etninės kultūros reiškinių ir procesų teorinius ir taikomuosius mokslinius tyrimėjimus, organizuoti jų pristatymus visuomenei; palaikyti lietuvių etninės kultūros raišką etninėse lietuvių žemėse ir lietuvių bendruomenėse užsienio šalyse.

Taigi, teisinės prielaidos etninei kultūrai vystyti yra, svarbu, kad teisės aktų nuostatos veiktų, o darbai būtų paženklinimi konkrečiais rezultatais.